

**УКРАЇНСЬКІ ФАЛЕРИСТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ:
ВИГОТОВЛЕНІ ДО 1939 р.
(із фонду Інституту досліджень бібліотечних мистецьких
ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки
України імені В. Стефаника)**

Роман Голій

*науковий співробітник відділу наукових досліджень спеціальних видів
документів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. іст. наук*

*Зроблено опис 15 українських відзнак із фонду фалеристики Львів-
ської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ви-
готовлених до 1939 р.*

Ключові слова: фалеристика, відзнаки, мистецькі фонди.

*The article deals with 15 Ukrainian awards (made before 1939) which
are collected in the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after
V. Stefanyk.*

Keywords: phaleristics, awards, art funds.

*Описано 15 українських значков із фонда фалеристики Львовской
национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника, из-
готовленных до 1939 г.*

Ключевые слова: фалеристика, значки, художественные фонды.

Пам'ятки вітчизняної фалеристики недостатньо висвітлені у мистецтвознавчій літературі, хоча чимало українських відзнак раритетні і потребують фахового опрацювання. Пропонована стаття продовжує низку публікацій, в яких розкривається фалеристична спадщина, збережена у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. У попередніх публікаціях розглядалися пам'ятки переважно другої половини ХХ ст.: відзнаки української діаспори [2], фалеристика радянського періоду та 1990-х рр. [3]. Водночас, у бібліотечному фонді зберігаються пам'ятки більш раннього часу, які належать до української тематичної групи: медальйон ХІХ ст. та 14 відзнак першої половини ХХ ст.

Варто зазначити, що поняття «українська фалеристика» ми не трактуємо за територіальним критерієм, адже далеко не всі фалеристичні пам'ятки, виготовлені на території України, можна назвати українськими, з іншого боку — чимало українських відзнак було виконано за межами України. У цьому контексті варто також враховувати інформацію про замовників, авторів проектів та виконавців відзнак, хоча такі відомості не завжди вдається віднайти. Тому для виокремлення українських пам'яток ми обрали мовний і тематичний критерії, тобто розглядаємо відзнаки, які містять легенду українською мовою або присвячені українським діячам, українській історії.

Джерела надходження пам'яток до бібліотеки. У 1940-х рр. до щойно заснованої Львівської філії бібліотеки АН було передано частину фалеристичних колекцій, які вціліли від знищення і вивозу у роки Другої світової війни. Серед тих пам'яток, ймовірно, були й деякі українські, зокрема відзнаки товариства «Основа».

Упродовж 1957–1959 рр. до академічної бібліотеки надійшло п'ять українських відзнак, які подарував інженер О. Ю. Луцик. Прізвище цього дарувальника зазначене на картках, до яких прикріплювались три фалеристичні пам'ятки 1915–1917 рр. та два примірники відзнаки святкування 950-річчя прийняття християнства князем Володимиром Великим.

Пам'ятка з нагоди вшанування загиблих у Талергофі надійшла у 1968 р. від бібліотечного відділу комплектування (без зазначення дарувальника). Відзнаки із зображенням Т. Шевченка та І. Франка подаровані у 1973 р. (прізвище дарувальника точно відчитати неможливо: «дар [Цикова]»). Інших надходжень української фалеристики першої половини ХХ ст. у радянський період не зафіксовано.

Не збереглося відомостей й про надходження у 1990-х рр. Проте на початку ХХІ ст. бібліотеці було передано чималу фалеристичну колекцію відомого громадського діяча М. Коця, збірка якого містила, зокрема, три відзнаки української діаспори першої половини ХХ ст.

У 2015 р. в Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника виокремлено фонд фалеристики (сьогодні містить 1 030 відзнак) та розпочато опрацювання пам'яток з метою введення їх до мистецтвознавчого обігу. Це посприяло новим надходженням до мистецьких фондів. Зокрема, серед відзнак, які у 2016 р. подарував

працівник бібліотеки Ю. О. Романишин, — фалеристична пам'ятка української діаспори США 1930-х рр.

Загальний опис пам'яток. У бібліотечному фонді фалеристики на сьогодні зберігається 15 відзнак означеного періоду, які тематично стосуються України. Разом із дублетами і тиражними різновидами — 29 примірників.

Усі відзнаки, крім однієї (№ 3), — металеві, виготовлені методом штампування і карбування. П'ять відзнак — емальовані (№ 5, 6, 7, 8, 9). Зображення на відзнаці № 3 виготовлене на папері техніками шовкографії (портрет) і цинкографії (напис). Стан збереження усіх відзнак добрий.

За територією походження їх можна умовно класифікувати на три групи: виготовлені в Україні (чотири пам'ятки), виготовлені в інших європейських країнах (сім, зокрема п'ять — у Відні), відзнаки української діаспори США і Канади (чотири відзнаки).

За тематичними групами відзнаки також можна умовно класифікувати на групи: пам'ятки для вшанування українських діячів (№ 1-4), відзнаки громадських організацій (№ 5-8), відзнаки періоду Першої світової війни (№ 9-12), ювілейні відзнаки (№ 13, 14), меморіальна відзнака (№ 15).

Пропонуємо опис відзнак за такими рубриками: назва (якщо є); легенда (написи на відзнаці й у реєстрі мовою оригіналу), короткий опис зображення (зворотній бік описується, якщо там є напис чи зображення); країна, місце виготовлення; матеріал; датування; розмір у міліметрах (символ Ø означає діаметр); інвентарний номер у бібліотечному фонді фалеристики; примітки, додаткова інформація. Посилання на літературу подано у квадратних дужках *[курсивом]*. У квадратних дужках *[без курсиву]* — гіпотетична інформація.

Відзнаки для вшанування українських діячів

№ 1. Медальйон до 400-ліття відходу із земного життя св. Івана з Дуклі. Пам'ятка круглої форми. На аверсі зображено св. Івана з Дуклі у молитві перед Богородицею з Дитям. На звороті напис посередині: BŁOGOSŁAWIONEGO JANA Z DUKLI PATRONA KRÓLESTWA POLSKIEGO I OBROŃCY MIASTA LWOWA. Напис по колу: PAMIĄTKA CZTERECISETNÉJ ROCZNICY ŚMIERCY / 1484–1884.

Країна, місце виготовлення: [Австро-Угорська імперія. Східна Галичина].

Матеріал, датування, розмір: коричневий метал ([сплав міді]), [1884 р.], Ø 28 мм

Інвентарний номер: ФЛР 620.

Іван з Дуклі — покровитель Львова, перший святий українського походження, канонізований католицькою церквою. Народився на Лемківщині (Дукля) та служив у львівському храмі св. Андрія (колишній бернардинський монастир) [20, s. 19].

№ 2. Відзнака овальної форми із зображенням погруддя Т. Шевченка ¼ повороту вправо у шубі і смушевій шапці. Обабіч портрета — дві гілки лаврового листу.

Країна, місце виготовлення: [Австро-Угорська імперія. Східна Галичина].

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, [1911 р.], 21 × 18 мм

Інвентарний номер: ФЛР 155.

Відзнака, ймовірно, виготовлена до п'ятдесятої річниці смерті поета або до сторіччя його народження (відповідно: 1911 р. або 1914 р.).

№ 3. Відзнака круглої форми із зображенням погруддя І. Франка $\frac{1}{4}$ повороту вліво у вишиваній сорочці та піджаку. Справа дата: 1916. Зліва дата: 1926. Зверху півколом напис: родився 1856. Внизу півколом напис: Іван Франко.

Країна виготовлення: [Канада].

Матеріал, датування, розмір: папір, [1926 р.], \varnothing 19 мм

Інвентарний номер: ФЛР 389.

Відзнака є чи не найдавнішою пам'яткою фалеристичної франкіани. Виготовлена, ймовірно, в українській діаспорі у Канаді [8, с. 40] й потрапила до фонду бібліотеки разом з колекцією М. Коця.

№ 4. Відзнака з нагоди 80-ліття народження І. Франка. Пам'ятка круглої форми із зображенням погруддя І. Франка $\frac{1}{4}$ повороту вправо у вишиваній сорочці та піджаку. Півколами обабіч портрета напис: ДРОГОБИЦЬКА ЗЕМЛЯ / І. ФРАНКОВІ 1936.

Країна, місце виготовлення: Друга Річпосполита Польська. Борислав.

Матеріал, датування, розмір: сірий метал, 1936 р., \varnothing 24 мм

Інвентарний номер: ФЛР 597.

Пам'ятка виготовлена 1936 р. у Бориславі, ймовірно, на замовлення дрогобицької робітничої громади, названої на честь цього видатного письменника [4, с. 61; 17, с. 239].

Відзнаки громадських організацій

№ 5. Відзнака Українського народного комітету США. Пам'ятка круглої форми, у внутрішньому колі напис: У.Н.К. Навколо внутрішнього кола напис: UKRANIAN NATIONAL COMMITTEE OF U.S. На звороті сигнатура: ADVANCE CO 309 B'WAY N.Y.

Країна, місце виготовлення: [США. Нью-Йорк].

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, [1919 р.], Ø 15 мм

Інвентарний номер: ФЛР 404.

Згідно із написом на звороті, відзнака виготовлена у Нью-Йорку. Єдина організація в США, яка мала назву «Український народний комітет», існувала в 1919 р. У написі помилка — «Ukranian» замість «Ukrainian» [2, с. 713].

№ 6. Відзнака Товариства українських студентів «Основа». Пам'ятка у формі трикутного щита із верхньою заокругленою стороною. Щит розтягнений на чорне і зелене поля, посередині щита монограма «О Л».

Країна, місце виготовлення: [Друга Річпосполита Польська. Східна Галичина].

Матеріал, датування, розмір: срібний метал, 1923 р., 11-12 × 9-10 мм

Інвентарні номери: ФЛР 580-592.

Товариство українських студентів діяло при Львівській політехніці від 1897 р. У другому десятилітті ХХ ст. організація призупинила активну діяльність, але у 1921–1925 рр. неофіційно існувала у Львові при Українському (таємному) університеті й пізніше при Українській (таємній) високій політехнічній школі. Від 1926 р. Товариство знову відновило легальний статус при Львівській політехніці й через два роки налічувало 300 членів [4, с. 21; 6]. За прикладом львівської «Основи», 1922 р. було також засноване українське студентське товариство у Данцигу при Високій технічній школі, яке діяло до 1945 р. [9, с. 24, 25].

Дослідник української студентської фалеристики С. Пахолко зазначає, що «ці відзнаки надзвичайно рідко зустрічаються, бо й самі корпорації були малочисленими» [9, с. 27]. Відзнака Товариства «Основа» 1923 р. донедавна вважалася унікальною, адже було відомо не більше трьох її примірників [4, с. 11, 21]. Проте у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника під час інвентаризації фонду фалеристики виявлено ще 13 таких відзнак. З огляду на це, можна стверджувати, що згадана відзнака не є унікальною (відомо понад три дублети), хоча майже всі її примірники зберігаються у національній бібліотеці. Отож ці примірники є цінною окрасою всієї української фалеристичної спадщини.

Бібліотечні примірники мають певну варіативність у розмірах: довжина 11-12 мм, ширина 9-10 мм. Наприклад, відзнака з інвентарним номером ФЛР 580 має розмір 12 × 9 мм; ФЛР 581 — 11,5 × 9,5; ФЛР 582 — 11,5 × 10 тощо. Така варіативність може свідчити, що відзнаки деформувались через часте використання.

У монограмі «О Л», ймовірно, вписано назву Товариства: «Основа. Львів». Відома також емблема Товариства, в центрі якої розміщено одну літеру «О» [6, с. 1894]. Це свідчить про існування кількох варіантів емблеми організації. Ймовірно, монограма «О Л» з'явилась після 1922 р., коли українські студентські товариства виникли в навчальних закладах поза межами Львова.

№ 7. Відзнака члена Українського народного союзу. Пам'ятка округлої форми з силуетами перехрещених прапорів і з'єднаних стрічок. Посередині зображено дві руки в потиску, над ними — український і американський прапори, внизу — стрічка з написом: U.N.A. [Ukrainian national association] У.Н.С. [Український

народний союз]. На звороті вигравірувано: «V20-10K GF» (на звороті іншого примірника такої ж відзнаки: «V20 GF»).

Країна виготовлення: [США].

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, [1930-ті рр.], 14 × 13 мм

Інвентарні номери: ФЛР 409, 963.

Організація заснована в США у 1894 р. на основі кількох парафіяльних братств. Руський (від 1914 р. — Український) народний союз ставив перед собою завдання дбати про згуртування українських громад в Америці та сприяти освіті, культурі і матеріальному забезпеченню своїх членів [7, с. 9]. У Пропам'ятній книзі організації 1936 р. така відзнака зображена на одній із світлин [12, с. 458].

У фонді фалеристики зберігаються два примірники відзнаки. Написи на звороті обох примірників свідчать, що пам'ятки мають вміст золота (позолоту).

№ 8. Відзнака Українського братського союзу. Пам'ятка круглої форми з хвилястим контуром. Посередині — щит із зображенням лева, над щитом — орел. Напис навколо щита: УРС [Український робітничий союз] UWA [Ukrainian workingmen's association] / FRATERNAL / ORDER.

Країна виготовлення: [США].

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, [1918–1978 рр.], Ø 16 мм

Інвентарний номер: ФЛР 417.

Український братський союз — одна з найдавніших українських громадських організацій у США. Заснована у 1910 р., відокремившись від згаданого вище Народного союзу. Члени організації стали називати себе «новим» союзом (для розмежування від «старого»), а від 1918 р. — Українським Робітничим Союзом [21, р. 381; 19, с. 3417]. У 1978 р. назва організації замінена на «Український братський союз», що дає підстави нам визначити хронологічні межі датування пам'ятки: 1918 і 1978 рр.

Відзнаки періоду Першої світової війни 1914–1918 рр.

№ 9. Відзнака круглої форми. У внутрішньому колі зображено два щити на тлі променистого сонця. На правому щиті у синьому полі зображено лева, що спирається на скелю; на лівому щиті у червоному полі зображено архистратига Михаїла. Напис на зовнішньому колі (облямівці): НЕ РИДАТЬ А ДОБУВАТЬ / 1914–1915.

Країна, місце виготовлення: Австро-

Угорська імперія. Відень.

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, 1915 р., Ø 25,5 мм
Інвентарний номер: ФЛР 594.

Легенда відзнаки, очевидно, взята із поезії І. Франка. Автор проекту пам'ятки — О. Кульчицька [8, с. 40.]. Поєднання на відзнаці гербів Галичини (лев, що спирається на скелю) і Київщини (архистратиг Михаїл) символізує соборність України.

№ 10. Кокарда Українських січових стрільців. Пам'ятка круглої форми. Посередині зображено лева в короні, що крокує по скелі, від лева в усі боки відходить проміння. Під зображенням напис: У.С.С. 1914. На звороті сигнатура: REINEMER SPIEGEL / WIEN VII.

Країна, місце виготовлення: Австро-Угорська імперія. Відень.

Матеріал, датування, розмір: білий метал, 1916 р., Ø 15,5 мм
Інвентарний номер: ФЛР 593.

В українській пресі пам'ятку вперше згадано у квітні 1916 р. Кокарди виготовляли у Відні на замовлення Скарбу січових стрільців. Відзнаки з білого металу носили добровольці першого року служби. В інших фалеристичних колекціях зберігаються примірники такої ж відзнаки з жовтого металу [4, с. 79].

№ 11. Відзнака з нагоди визволення Львова з-під російської окупації. Пам'ятка у формі щита із тупим кутом у нижній частині. Посередині зображено лицаря в обладунках, у правій руці якого — меч, що вістрям опущений до лівої ноги. Обабіч лицаря внизу дата: 19 / 16. По контурі правої, верхньої і лівої сторін напис у рамці трьома мовами: Lemberg / Lwów / Львів. На звороті сигнатура: Brüder Schneider. Wien V.

Країна, місце виготовлення: Австро-Угорська імперія. Відень.
Матеріал, датування, розмір: цинк, 1916 р., 36 × 21,5 мм
Інвентарний номер: ФЛР 685.

Прототипом зображення відзнаки була дерев'яна скульптура лицаря, відкрита у Львові 2 квітня 1916 р. Пам'ятник урочисто встановили на проспекті Свободи (колишніх Гетьманських валах) з нагоди звільнення міста від російських військ. Автори проекту пам'ятника: скульптор Я. Нальборчик та архітектор В. Долинський [4, с. 89]. Зараз скульптура зберігається у Львівському історичному музеї [11].

№ 12 Відзнака «Соборна Україна». Пам'ятка у формі щита. Посередині зображено архистратига Михаїла з піднятим мечем у правій руці. Перед архистратигом розміщено щит, у якому — повернутий вправо лев у короні. Зверху напис: УКРАЇНА. Знизу дата: 1917. На звороті напис: УКРАЇНЦІ МУСЯТЬ ЛУЧИТИ СЯ / ЯК УКРАЇНЦІ ДЛЯ ОБОРОНИ / ПРАВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ / МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ / В РОЦІ СВОБОДИ УКРАЇНИ / 1917.

Країна, місце виготовлення: Австро-Угорська імперія. Відень.

*Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, [1917 р.], 37 × 26 мм
Інвентарний номер: ФЛР 595.*

Автор проекту — Ю. Бучманюк. Поєднання на відзнаці галицького лева й архангела Михаїла символізує соборність України.

Пам'ятка розійшлася 1917 р. у кількості 30 000 примірників [4, с. 92]. Кошти, отримані від реалізації, були призначені для купівлі ділянки у Стрийському парку під «Український город» (навчально-спортивний комплекс для фізичного навчання та проведення урочистих заходів українськими організаціями). Частину парку для зазначеної мети було викуплено ще у 1911–1913 рр. з ініціативи голови товариства «Сокіл-Батько» І. Боберського [13, с. 154].

Ювілейні відзнаки

№ 13. Медаль з нагоди десятої річниці проголошення УНР. Пам'ятка круглої форми. На аверсі зображено тризуб у картуші на тлі проміння. На реверсі посередині напис: В Х. РІЧНИЦЮ / ВІДБУДОВИ / УКРАЇНСЬКОЇ / ДЕРЖАВИ. Зверху дата: 1917. Знизу дата: 1927. Обабіч дат зображено вінок з колосків. До медалі прикріплено стрічку з двома жовтими смужками на зеленому тлі.

Країна, місце виготовлення: [Австрія. Відень].

Матеріал, датування, розмір: жовтий метал, тканина (муарова стрічка), 1927 р., Ø 36,5 мм, стрічка: 30 мм

Інвентарний номер: ФЛР 596.

Найімовірніше, відзнаку виготовили у Відні на замовлення колишніх діячів Директорії (уряду УНР в екзилі). Часопис «Діло» у жовтні 1927 р. опублікував заклик: «В десяту річницю відбудови Української Держави повинен купити собі кожний українець пропам'ятну медаль» [5].

Дослідник української фалеристики Я. Семотюк вказує, що існують два види відзнаки (Ø 34 мм і 37 мм), а також їхні копії. У бібліотечній збірці зберігається примірник діаметром 36,5 мм, що, ймовірно, відповідає другому варіанту пам'ятки. Однак стрічка, прикріплена до бібліотечної медалі, має відмінності у розмірі смужок та кольорі тла. Так, у каталогах Я. Семотюка, О. Круковського і С. Пахолка зазначено, що медаль має стрічку з двома жовтими смужками на блакитному тлі [4, с. 97]. Причому Я. Семотюк вказує, що стрічка має ширину 38 мм, а жовті смужки — по 5 мм, й додає, що існує й інший варіант стрічки завширшки 35 мм з двома жовтими смужками по 3 мм [14, с. 10]. Стрічка ж медалі, що зберігається у бібліотечному фонді, завширшки 30 мм й має зелене тло та дві жовті смужки по 5,5-6 мм. Ймовірно, колір тла вицвів, бо основа тканини (нитка, яку чітко видно з обох країв стрічки) — блакитна, а розмір стрічки може вказувати на дещо пізніший час її виготовлення. Водночас, варто зазначити, що автентичність бібліотечного примірника не підлягає сумніву.

№ 14. Відзнака з нагоди 950-річчя прийняття християнства князем Володимиром. Пам'ятка у формі чотирикутника з випуклими сторонами. Посередині зображено восьмираменний хрест, від якого врізнобіч відходять промені. Зверху напис: ЮБИЛЕЙ. Над хрестом напис: 950 / ЛѢТИЕ. Обабіч хреста дати: 988 / 1938. Внизу напис: КРЕЩЕНІЯ / РУСИ.

Нижче зображено шестипроменеву зірку у колі.

Країна, місце виготовлення: [Чехословаччина. Підкарпатська Русь (автономія). Ужгород].

Матеріал, датування, розмір: срібний метал, 1938 р., 27 × 26,5 мм
Інвентарні номери: ФЛР 598, 599.

Відзнака представлена у бібліотечній збірці двома примірниками з різними способами кріплення: один на звороті має голку, а другий — шпильку. Найімовірніше відзнаку було виготовлено в Ужгороді в кінці травня або на початку червня 1938 р. за проектом Д. Чарського. Кошти з реалізації відзнаки мали покрити витрати на проведення урочистої академії з нагоди ювілею [4, с. 73; 16].

Пам'ятка пов'язана із галицьким москвофільством. У національно-культурній сфері ця течія проявлялася в намаганні вживати російську мову та поширювати російську культуру серед українців. Роль москвофільства у галицькій громадськості поступово зменшувалася впродовж другої половини XIX ст. У 1930-х рр. ця течія зовсім втратила вплив у суспільному житті Галичини, відтак до 1939 р. усі москвофільські організації і видання припинили існування [15, с. 83, 86].

Меморіальна відзнака

№ 15. Відзнака з нагоди відкриття пам'ятника жертвам, що загинули у 1914 р. в Талергофі. Відзнака круглої форми. У центрі зображено свічку, справа — надгробок, восьмираменний хрест, під ним — овальний вінок. Зліва — ангел, схилений над свічкою. Напис під зображенням: ПАМ'ЯТИ / 1914–33 / ТАЛЕРГОФА. Сигнатура: PICHŁ.

Країна, місце виготовлення: [Друга Річпосполита Польська. Варшава].

Матеріал, датування, розмір: метал, 1933 р., Ø 25,5 мм

Інвентарний номер: ФЛР 600.

Талергоф — місцевість в Австрії, де у 1914–1917 рр. існував табір інтернованих арештантів з Галичини і Буковини. До табору потрапляли особи, звинувачені у русофільстві. Варто зазначити, що серед в'язнів були не лише представники москвофільського руху, а й національно свідомі українці. Арешти відбувалися за сприяння посадовців адміністративних органів (переважно поляків). Впродовж 1914–1916 рр. у Талергофі зареєстровано 14 000 в'язнів. Смертність у таборі була досить високою, лише в січні-березні 1915 р. померло понад півтисячі осіб. Під тиском громадськості в кінці 1917 р. року табір ліквідували [18].

У 1933 р. москвофільська та пропольська преса широко анонсували відкриття пам'ятника загиблим у Талергофі, яке мало відбутися 31 жовтня на Личаківському кладовищі у Львові. Українська громадськість негативно поставилась до такої ініціативи, зважаючи на політизованість заходу та антиукраїнську пропаганду москвофілів, діяльність яких підтримував польський уряд [10].

Автором проекту фалеристичної пам'ятки, ймовірно, був варшавський гравер Є. Піхль [4, с. 90]. Учасні у відкритті скульптурної композиції на Личаківському кладовищі українські організації не брали, хоч згадка про талергофський табір — це передовсім згадка про репресованих і загиблих, більшість з яких — українці. Редакція газети «Діло» слушно зауважувала тоді: «Нема “рускаво” Талергофу — як засобу агітації, є Талергоф — болюча історична рана українського народу. Цю правду мусять москвофіли хоч-не-хоч прийняти до відома» [1].

1. Глум з Талергофу. «Русское» свято відслонення пам'ятника і зїзд «Талергофцев» у Львові // Діло. — 1933. — 17 лип. (чис. 184). — С. 3.
2. *Голій Р.* Українська діаспора у фалеристичних пам'ятках (із фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника) / *Роман Голій* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2015. — Вип. 7 (23). — С. 702-729.
3. *Голій Р.* Фалеристичні пам'ятки другої половини ХХ ст. (із фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника) / *Роман Голій* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2016. — Вип. 8 (24). — С. 369-377.
4. *Круковський О.* Українська фалеристика (Із фондів Львівського історичного музею) / *Орест Круковський, Степан Пахолко.* — Львів : Апріорі, 2011. — 120 с.
5. [Оголошення] // Діло. — 1927. — 22 жовт. (чис. 236). — С. 2.
6. «Основа» // Енциклопедія Українознавства : слов. частина : [в 11 т.] / голов. ред. *В. Кубійович.* — Перевид. в Україні. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1894-1895.
7. Пам'яткова книжка з нагоди здвигнення і відкриття пам'ятника Тараса Шевченка на Союзівці, Оселі Українського Народного Союзу. Кергонксон, Н. Й. В неділю 16 червня 1957 / Український Народний Союз. — Джерзі Сіті, Нью Джерзі : 81-83 Гренд Стріт. — 93 с.
8. *Пахолко С.* Іван Якович Франко у фалеристичних пам'ятках початку ХХ століття / *Степан Пахолко, Петро Сояк* // Нумізматика і фалеристика. — 2017. — № 3. — С. 40, 3 с. обкл. [закінчення].

9. *Пахолко С.* Історія, закарбована в металі : Українська фалеристична спадщина (XIX — перша половина XX ст.) / *Степан Пахолко, Михайло Дмитрів.* — Львів : Край, 2011. — 176 с., 48 с. кольор. іл.
10. Перед т. зв. «зїздом талергофців». Хто на тому зїзді спече найбільшу печеню // *Діло.* — 1933. — 27 жовт. (чис. 283). — С. 2.
11. *Перелигіна О.* «Залізний Лицар» / *Ольга Перелигіна* // *Енциклопедія Львова.* — Львів : Літопис, 2008. — Т. 2. — С. 369.
12. Пропам'ятна книга видана з нагоди сорокалітнього ювілею Українського Народного Союзу / зредагував *д-р Лука Мишуга.* — Джерзі Сіті, Нью Джерзі : накладом Українського Народного Союзу, 1936. — 752 с.
13. *Савицький І.* Архітектор Григорій Пежанський та розвиток фізичної культури в Галичині наприкінці XIX — на початку XX століття / *Ігор Савицький, Олександр Нога.* — Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. — 196 с.
14. *Семотюк Я.* Українські військові відзнаки : ордени, хрести, медалі та нашивки : [каталог] / *Ярослав Семотюк.* — Торонто : НТШ в Канаді, 1991. — II, 50 с. (Сер.: Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді ; т. XXXIV).
15. *Середа О. В.* Москвафільство / *О. В. Середа* // *Енциклопедія історії України.* — Київ : Наук. думка, 2010. — Т. 7 : Мл-О. — С. 83-87.
16. *Серцелевич Р.* Пам'ятний жетон до 950-річчя хрещення Русі / *Руслан Серцелевич* // *Знак.* — 2014. — Січ. (№ 62). — С. 6-7.
17. *Сов'як П.* Маловідома франківська реліквія / *Петро Сов'як* // *Дрогобиччина — земля Івана Франка.* — Дрогобич : Відродження, 1997. — Т. 4. — С. 238-240.
18. Талергоф // *Енциклопедія Українознавства : [в 11 т.] / голов. ред. Володимир Кубійович.* — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 8. — С. 3125.
19. Український Братський Союз // *Енциклопедія Українознавства : [в 11 т.] / голов. ред. Володимир Кубійович.* — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3417-3418.
20. Medale religijne odnoszące się do kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski w zbiorze Dra med. T. Rewolińskiego : [в 2 ч.] / opisał i podał do druku właściciel zbioru [T. Rewoliński]. — Kraków : Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, 1887. — Cz. II. — IV, 88, IV, II, I s., XXX tabl.
21. Ukrainian Fraternal Association // *Encyclopedia of Ukraine : [в 5 т.] / edited by Danylo Husar Struk.* — Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto press incorporated, 1993. — Vol. V : St-Z. — P. 381-382.